

(Algus 15. lk)

Ülevaade Raplamaa veskitest

(Algusest kuni 18. sajandi lõpuni, üksikute juhumärkuste-ga tänapäevani)

Raplamaa veskite aastasade kestel töös olemist uurides tuleb tõeada, et kahjuks ei leidu ajaloo allikates kõikide veskite asutamise ja töötamise kohta andmeid. Seega ei pruugi siin esitatud autorit kogutud allikate andmed alati tähistada ühes või teises paigas veskite asutamist ja tegevuse algust. Tegemist on ikkagi varajaste sajandite kohta õnnelike juhustega, et nende kirjalik äramärkimine on aset leidnud. Seetõttu ei saa me täielikku pilti varasemate sajandite veskite olemasolust ja arvukusest. Samas näitavad kogutud andmed üldisemalt veskite levikut nende esimestest asutamisest alates.

Kompaktsema ja ülevaatliskuma pildi annab 18. sajandi veskitööndusest eelkõige Ludwig Mellini koostatud Liivimaa atlas. Atlast anti välja aastatel 1792-1799, kuid andmed atlase koostamise kohta olid kogutud juba 1780. aastatel. Alljärgnevalt on Mellini andmete ajaks märgitud aasta 1797, selleks ajaks oli ilmunud Raplamaa kaardi publikatsioon. Esitatud Raplamaa ülevaade on jaotatud kihelkondade järgi ja ajalooliste maa- ja mõisavalduste järgi; aasta-arv tähistab ajaloolises dokumendis veski mainimise aastat.

Rapla kihelkonna veskid

Rapla 1412 Rapla küla vesiveski; 1523 Rapla veski koos Sulupere ja Mõisaaseme *Moesinas* taludega; 1586 Rapla külas veski (asutatud); 1797 Vana-Rapla vesiveski *Alt-Rappel* Veski (Mellin); tänapäeval Tuti külas paikneb Veski nimeline krunt.

Alu 1409 Nõuveere *Nöyver* talu veskiga; 1410 Alu mõisa veski, 1456 mõisa ees olev veski ja Männiku *Mendiko* veski, 1478 Oela veski; 1797 Alu mõisa vesiveski Kodila jõel.

Hagudi 1689 jahu- ehk viljaveski; 1797 üks vesiveski Keila jõel ja teine tuuleveski mõisaga ühel pool jõe (Mellin). Tänapäeval säilinud 19. sajandist pärit kivist tuuleveski, mis paikneb arvatavasti samas kohas 18. sajandi tuuleveskiga.

Valtu 1412 Sõmeruoja ja Kiio veski; 1441 - Lendu küla veski, hüütud Sõmeruoja *Sommeroie*; 1488 Reese ja Sõmeruoja veski; 1558 Reese *Reste*, Sõmeru ja *Hantemal* veskid; 1586 Sõmeru *Sommer*, Reese ja Handimal veski; 1797 Sõmeru vesiveski (Mellin); 19. sajandil ehitati Valtu mõisa tuuleveski, mis tänapäeval kannab Puraviku veski nime. Veel Eesti esimese vabariigi ajal töötas Valtus Kioleini *Leutkyde* vesiveski; 1833 oli Härtus väike vesiveski ja Valtus tuuleveski.

Kehtna 1485 veski Ohekatkuga seoses, siis Haakla ja Vastja veskitega (1586. aastal Kehtna

mõisas oli Kõrge veski. 1797 Kehtna mõisa lähedal vesiveski (tuuleveskit veel Mellini kaardil ei olnud, Haakla puudus Mellinil). Aastatel 1810-1833 oli Kehtna mõisas nii vesiveski kui ka tuuleveski.

Ohekatku 1485 Ohekatku veski; 1586 Rõue *Randell*, Ööre *Horoner* ja Seliküla *Seligell* veskid; 1695 Seliküla *Selli* veski; 1797 Rõue vesiveski ja Ohekatkus endas tuuleveski (Mellin); 1810-1820 Ohekatku vesi- ja tuuleveski.

Keava 1486 Keava tuuleveski; 1526 Linnaaluste *Linnal* veski ja Raka *Racke* veski; 1586 Sonni küla Raka *Rakke* veskiga; 1797 Keava lähedal tuuleveski s.o Raka *Rakke*; 1810-1833 Keava tuuleveski.

Lelle 1797 Lelle ja Kärü vesiveski ning Kärust Kullimaa poole jõe ääres saeveski *Sägemühle* (Mellin)

Kodila 1446 Kodila küla veski; 1586 Kodila küla veski; 1797 Kodila jõel mõisa ees vesiveski (Mellin); 1810-1833 tuule- ja vesiveski, ka puidu saagimiseks saeveski-lauavabrik.

Raikküla 1472 Kergu veski; 1490 Ahtama Kose veski, Ihoma *Eghema* veski; 1492 kaks uut veskit Minnikal *Mönnich* (mungad); 1586 kaks veskit Minnikal, Ahtama Kose veski ja Ihoma *Eghema* veski; 1797 Minnika *Munik* veski; 1810-1820 Minnika vesiveski *Wasssermühle* (jahuveski töötas veel 1950. aastatel).

Kabala 1437 Kabala küla veski; 1586 kaks uut veskit; 1695 Kabala mõisa (veski) mölder Jaan; 1696 Kabala vana veski; 1797 Kabala kolm vesiveskit; 1810-1833 kaks vesiveskit *Wasssermühle* (jahu- ja villaveski töötas 20. sajandi lõpul).

Järvakandi 1534 Järvakandi mõisas kaks veskit; 1586 Järvakandi kaks veskit; 1810-1820 Põlma tuuleveski.

Vahakõnnu, Isakõnnu 1412 Lihuveski jõe äärsed Vahakõnnu *Wagenkande* ja Aheakõnnu *Adenkande* külad veskitega; 1695 Lihuveski *Leoweske* küla veskiga; 1797 Valguta vesiveski ja Lihuveski veski, ka saeveski *SägeMühle* (Mellin); 1810-1820 Vahakõnnus oli koos sae- ja kruubiveski *Schneide- und Graupen Mühle*.

Hiienuurme - Sooluste - Lellapere 1797 Lellapere tuuleveski.

Kuusiku 1586 Kuusiku mõisa veski; 1797 Kuusiku saeveski *SageMühle* ja vesiveski (Mellin) 1833. aastal Kuusiku Altveski Kuusiku jõe ääres; 1780 alustas Kuusikul tööd vaseveski, kus peale vase töötlemise valmistati ka naelu. Kuusiku mõisas tegutses edukalt ka tärklisevabrik, mille toodang (tärglis ja puuder) turustati peamiselt Tallinnas; 1833. aasta paiku oli seal hingekirjas 734 alamasse klassi kuuluvat vaba inimest, kes töötasid Kuusikul viljaveskis, kahes tärklisepuudri vabrikus, naelavabrikus, vasevabrikus *Kupferhammer*, äädikapruulimiskojas *Essigbrauerei* ja ning lauavabrikus. Jahu- ja saeveskid töötasid ka 20. sajandi teisel poolel.

Sikeldi 1797 Sikeldi tuuleveski

(Mellin).

Pühatu 1586 Morevere *Morrefer* veski; 1797 Mellinil (ei ole teadet veskit).

Kirivere-Vardi 1275 kuni 1285 Kirivere küla veskiga; 1412 Kirivere *Kyrrivere* veski; 1586 Kirivere vesiveski; 1616 Kirivere ja Sirgu *Sirko* veski kõrtsiga; 1709 Sirgu Mart *Sircko* veski (mõisa) mölder; 1797 Korritse s.o Kirivere ja Sirgu vesiveski (Mellin).

Ohukotsu 1457 Mödra *Medder* ja Vetevilja *Petfilie* veskid; 1696 Vetevilja ja Mödra veskid; 1797 Vetevilja *Vedroma* vesiveski ja Ohukotsu tuuleveski (Mellin).

Hageri kihelkond

Angerja 1424 Angerja vesiveski; 1468 Paldevere pool veskit; 1524 Rõngelepa *Rennelepp* veski; 1586 Pirgu, Piilo *Pillo* veskikoht Salutaguse all ja Rõngelepa *Renlepp* vesiveski; 1797 puudub? (Mellin).

Pahkla 1468 Paldevere pool vesiveski, 1586 Rõngalepa, *enne nimetatud Parenkatko* pool veskit; 1797 puudub? (Mellin).

Sutlema 1529 Kangermäe veski; 1597 Kangermäe *Kangermecke* ja Trelli *Trill* vesiveski; 1692 Trelli veski; 1797 töötas Trelli vesiveski kõrtsiga Keila kihelkonna piiri ääres (Mellin).

Mäeküla 1797 Mäekülas tuuleveski (Mellin).

Kohila 1529 Kohila küla vesiveskiga, Vilivere veski ja *Weserberth* talu veskiga; 1586 Kohila mõisa veski ja Vilivere veski; 1797 Kohila vesiveski (Mellin).

Lohu 1586 Mälivere veski; 1620 Lohu mõis rajas mõisa juurde vesiveski; 1797 Lohu veski (Mellin).

Tohisoo 1564-1565 Tohisoo küla vesiveski; 1586 Mälivere *Mallefer* küla vesiveskiga. 1797 Tohisoo ja Mälivere veski (Mellin).

Rabivere 1586 Tõudejärve *Todier* talud maha jäetud veski-kohtadega.

Lümandu 1549 Lümandu veski; 1625 Kangermäggi veski; 1797 Lümandu vesiveski (Mellin).

Adila 1586 Solvi *Soluy* veski ja Vanaveski veskikoht *Mölenstette*; 1797 Adila vesiveski (Mellin).

Kelba 1586 Kelba veski; 1797 Kelba tuuleveski (Mellin).

Pajaka 1452 Pajaka *Payack* küla veskiga; 1472 Ruunavere *Runever* veski Pajaka mõisa ees; 1586 Pajaka mõisa Pajaka küla veskiga; 1797 Pajaka tuuleveski (Mellin).

Juuru kihelkond

Atla 1586 Atla küla veskitalu; 1797? (Mellin).

Ingliste 1379 Inglise *Helule* küla vesiveskiga; 1526 Inglise *Hehl* küla veski ja Malismäe *Malismeggi* veskitalu, Keava all Raka *Racke* veski; 1586 Inglise veski; 1797 Inglise vesiveski (Mellin).

Mahtra 1555 Kose kihelkonnas asunud Vetevilja-Vetla *Vethvelly* veski kuulus Mahtrale; 1586 Oola küla veskiga; 1797 puudub? (Mellin).

Maidla 1494 Suur-Helda *Helmede* küla veskiga; 1527 Suur-

Pölliku veski; 1586 Juuru küla ja Helda *Helmedt* küla veskid; 1797 Maidlas tuuleveski ja vesiveski (Mellin).

Seli 1474 Seli *Sellige* mõis vesiveskiga, mainitud veskit kuni 1586; 1797 Seli vesiveski ja Saaremõisa tuuleveski (Mellin).

Purila 1516 Purila mõisa veski; 1797 Purila vesiveski (Mellin).

Pirgu Pirgu veski Angerja mõisa valdus; 1797 Pirgu vesiveski (Mellin).

Kuimetsa-Kaiu 1286 Rasala *Russele* veski *mit der Mühle*, Merto, Waville ja Viirika *Vireke* veskid; 1586 Tamsi veski *Möle genandt Tammes* ja Rasala *Rassel* hajatalu veskiga; 1661 Rassele veski, 1797 Karitsa vesiveski ja Mustivere *Mustfer* vesiveski (Mellin).

Kädva 1586 Kädva *Ketteweh* ja Ilmamäggi *Illmendecke* veski; 1797 Kädva tuuleveski (Mellin).

Vahastu 1796 vesi- ja pukkseski ning saeveski; 1797 Vahastu vesiveski (Mellin).

Märjamaa kihelkond

Haimre ca 1430 Haimre (arvatavalt Sulu) veski ja Sorsevere *Sorsever Sursfer* küla veski; 1565 Haimre mõisa all kaks tühjaks öde jäänud veskit; 1686 Sulu vesiveski. 1699 Sulu veski; 1797 Sulu paberiveski (Mellin); Haimre tuuleveski 19. sajandil.

Päädeva 1564 kaks veskit (üks maha jäetud öde); 1797 Päädeva tuuleveski (Mellin).

Orgita Orgita tuuleveski 18. sajandil; 19. sajandil Orgita mõisa küla neli tuuleveskit - Paaduotsal ja Suurkülas: Matsul, Matsil, Koredal ja Huntaugul (viimati nimetatud tuulik oli kivist ehitis).

Vaimõisa 1620 Härma *Herma* veski; 1797 Vaimõisa tuuleveski (Mellin).

Lümandu 1694 Lümandu veski; 1797 Lümandu vesiveski (Mellin).

Russalu 1465 Russalu küla vesiveski; 1661 Russalu mõisa veskid *Mühlenstalten*; u 1697 Russalu mõisa veskid; 1797 Russalu mõisa vesiveski ja üks veski (Mellin).

Kasti 1529 Koha *Koath* talu veski; 1564 Koha veski, 1638-1642 - Jaanipäeva/Jaaniveski küla veski; 1687 - kaks Kasti veskit Vigala jõe ääres - üks Jaaniveski veski; 1797 Jaaniveski, Koha *Koath* ja Paistiku vesiveskid (Mellin).

Teliste 1564 Moodra veski Vigala jõel; 1797 Moodra vesiveski Mõisamaa mõisa all (Mellin).

Mõisamaa 19. sajandil Mõisamaa tuuleveski.

Sõtke 1564 Sõtke veski; 1797? (Mellin).

Paeküla u 1693 Paeküla mõisa jõeäärne vesiveski, 1797 Paeküla vesiveski (Mellin).

Mõraste 1564 Mõraste veski; 1797 Pakuküla? *Pacukulla* vesiveski (Mellin).

Valgu 1419 Valgu *Walkede* veski; 1677 Valgu Veski küla vesiveski, 1797 kaks Valgu vesiveskit (Mellin).

Nõlva 1560 Nõlva vesiveski; 1797 Nõlva vesiveski (Mellin).

Vigala kihelkond

Jädivere 1709 Jädivere vesiveski Enge jõel; 1797 Halliko vesiveski (Mellin).

Konuvere 1565 ja 1586 kaks veskit; 1797 Konuvere vesiveski (Mellin).

Kivi-Vigala 1383 Selgjärve *Tzelgerue* vana veski; 1556. aastal Mullaste, hilisem Vängla veski; 1564 kolm veskit; 1696. aastal Saua *Sausz* veski; 1797 Kivi-Vigala vesiveski ja Vängla veski (Mellin).

Sikenkose Vana-Vigala 1389 Sikenkose vesiveski; 1594 Saua Saw veski ja kaks Rumba veskit; 1696 Tiduvere veski; 1797 Vana-Vigala *Alt-Vigala* ja Tiduvere vesiveski (Mellin).

Päärdu 1488 Veski vilja vesiveski; 1564 kaks veskit; 1797 Päärdu vesiveski (Mellin).

Kullamaa kihelkonna veskid

Loodna 1516 Sitakoti *Sittakot* küla veski; 1586 Viira *Fira* küla veski ja Luiste *Viele* vana veski-koht; 1797 Loodna Viira ja Luiste veskid, Kronendahl vesiveski (Mellin).

Tolli 1564 ja 1591 kaks veskit; 1797 Tolli veski (Mellin).

Teenuse 1797 Vilingi veski (Mellin).

Päri 1563 kaks veskit; 1797? (Mellin).

Sipa 1563 kolm veskit; 1591 kaks veskit; 1601 Alaküla veski; 1797 Lehtmetza vesiveski (Mellin).

Kohatu Vaikna kõrvalmõisa Kohatu *Kohhat* veski; 1797 Paitsuma veski (Mellin).

Maidla 1797 Maidla *Tokumbeck* veski (Mellin).

Kütke 1797 Kütke veski (Mellin).

19.-20. sajandist üldisemalt

Aastal 1873 registreeriti Eestimaa kubermangus 276 vesiveskit (1867 oli see arv 261) ja 613 tuulikut, arvestamata pukktuulikuid. Eri dokumentides ja raamatutes on toodud veskite arv erinev, sest paljudel juhtudel kasutati üht ja sama vesiveskit nii jahu- kui ka saeveskina; arvele võeti sageli aga kaks veskit. Nii kirjutas baltisaksa põllumajandusteadlane Carl Ferdinand Hueck 1845. aastal, et Eestimaa 578 mõisas on vähemalt üks vesiveski, mõnes rohkem. Tema arvates oli siis Eestimaa mõisates 700 vesiveskit. Aastal 1919 oli Eestis 2393 jahuveskit, millest 628 töötas vee jõul, ülejäänud tuule või aurujõul. Aastal 1920 oli siin 258 saeveskit, millest umbes 30% töötas vee jõul. Aastal 1938 läbi viidud loenduse järgi oli Eestis 1212 veskit ja koos pukktuulikutega oli veskeid umbes 2300. Jahuveskite seas olidki valdavalt vesiveskid. 1940. aasta seisuga oli Eestis kokku 759 vesiveskit, iga jõe ääres leidus mõni neist kindlasti.

Allikates 1469. aastal mainitud Kosta *Kasty* vesiveski paikneb hoopiski Sagadi mõisa all Haljala kihelkonnas Virumaal, seega ei puuduta Kasti mõisa.